

"El meu pare es defensa sol"

Aquesta setmana es commemoren els cent anys del naixement de l'escriptor Josep Maria de Sagarra. El seu fill parla en aquesta entrevista del seu pare i de la seva obra.

En un país acostumat a les commemoracions i als obliats, el centenari de Josep M. de Sagarra pot ser una sotragada. Aquest escriptor, sovint desconegut de les generacions més joves, ha estat víctima d'un ostracisme sostingut. El seu fill, l'escriptor Joan de Sagarra, parla en aquesta entrevista del seu pare i, sobretot, de la normalització, com a única via de reconeixement possible.

—Mentre esperava que vinguessis pensava com estaria ara el meu pare.

—*I què pensaria?*

—Si el meu pare hagués pogut pensar que, trenta anys després de la seva mort, en el seu país es podria comprar un diari en català, que a l'escola s'ensenyaria en català, i que tot això continuaria essent una gran olla o més olla que la que ell havia conegut, estaria encantat.

Estaria encantat de la reivindicació que va fer d'ell en Tarradellas. Hauria estat encantat que Tarradellas, un personatge de la seva època, hagués tornat com a president de la Generalitat. Estaria encantat amb en Pujol i fins i tot el votaria. Estaria també encantat de viure sota una monarquia, encara que ell era juanista. Quan va morir, no es va rebre cap telegrama del Pardo, però sí d'Estoril.

—*No li agradaria pas tot...*

—En diria de tots colors, però s'hi trobaria molt bé. Li sabria greu que fos un país baix de sostre, que hi hagués gent tronada, que fos un país de fabricants i botiguers. Però el meu pare ha estat català sempre i res més que català pels quatre costats. Quan llegeixes un poema de Sagarra és com si sentissis la terra, com diu en Pla.

Joan de Sagarra mai no s'ha negat a parlar de son pare. N'ha parlat sempre. Enguany se'n farà un tip. Es passeja amunt i avall de la sala imaginant com se situaria son pare en el present. S'hi diverteix. Es relaxa. No ha d'aclarir, contradir o matisar la interpretació de la història.

—Al meu pare, li agradava molt la Mari-

Josep Maria de Sagarra als anys 40. "El meu pare mai no va tenir deiebles, mai no es va preocupar de tenir sagarrians."

lyn; li agradava com a actriu i com a dona...

Sagarra fill diu aquesta frase una mica enjogassat. El blanc i negre es torna color.

—Vostè ha dit que no s'havia de reivindicar el seu pare, sinó normalitzar.

—La idea de normalització és una cosa que tinc al cap i, evidentment, no em ve d'aquest país. Potser, en aquest sentit, em queda el que el pare m'explicava d'en Prat de la Riba i de les coses de quan era jove que l'havien excitat i que havien fet que se sentís fill i membre d'un país que es feia. A mi, aquest país entès

ARXIU

com a enfrontament constant i com a reivindicació m'emprenya molt profundament. És un dels motius pels quals tenia ganes de ser d'un altre país, on hi havia nanos que anaven a l'escola i sabien que hi havia un personatge que es deia Pascal i un altre que es deia Voltaire.

Sagarra fill calla un moment.

—Estic tip d'explicar això tantes vegades, i quan en Pujol em pregunta: "Està content, senyor Sagarra, de com es reivindica la figura del seu pare?" he de dir que no vull reivindicació, sinó normalització. Sé que en Pujol m'ho diu amb la mà al cor, sense ganes d'ofendre i amb voluntat que la reivindicació sigui real. Jo vull la normalització i ell segurament també. Però ell parla un llenguatge polític i jo un llenguatge cultural. I llavors no ens entenem...

—Per què no hi ha aquesta normalització?

—Hi ha una cosa que retrec als polítics i que em fa tristesa. Em sap greu que, per raons polítiques, socialistes, convergents i tot el que tu vulguis no hagin arribat mai a un pacte cultural. Es va intentar i no va funcionar; i feia falta, perquè aquest no és un país normal. És un país que necessita un pacte cultural, perquè surt d'una guerra civil i d'una

resistència i hi ha una colla de coses que un dia o altre han d'estar resoltes, i per ara no sembla pas que es resolguin.

Parlar del geni de Sagarra o del geni d'en Pla no és res més que literatura. El que voldria és que els polítics fessin servir aquests escriptors, que en certa manera amaguen, i que els oferissin. Això seria una cosa ben diferent de fer política de fer volar coloms, muntant l'escriptor del mes o reivindicant escriptors amb motiu del centenari.

—L'edició de l'obra completa fóra el primer pas?

—A mi, el que em preocupa és que, si vas a França i demanes l'obra completa, tu pots comprar-la. Per exemple et trobes La Pléiade, que està molt ben editada, i la pots trobar a tot arreu, perquè hi ha una gent molt bona que hi treballa i és molt útil. Jo vull això per al meu pare, per a en Pla, per a en Verdaguer, per a en Carner i per a qui sigui. I és això el que jo entenc per país normal, i és cap on jo vaig.

—En un article publicat a EL TEMPS explicava que algunes editorials importants s'havien negat a fer aquesta edició?

—Com que aquí no pot fer-se La Pléiade vull alguna cosa que s'hi acosti. Jo conecia el que havia fet Edicions 62 i l'Enciclopèdia Catalana, que són les dues editorials que tenen obra completa al carrer. M'hi vaig adreçar i em van dir que no.

Llavors Tres i Quatre em va dir que sí, i jo el que vull és que es faci correctament i que la persona que dirigeixi aquesta reedició sàpiga perfectament què és el que vol fer i que sigui prou honesta per a dir fins on es pot arribar amb els recursos que hi hagi.

El que és cert, i no voldria que ningú s'ofengués, perquè no ho dic com a crítica, és que, quan l'editorial Selecta ho ha fet, no ha tingut un criteri modern. La novetat més important de la nova edició és la figura de l'editor, en el sentit britànic del terme: la persona responsable de l'edició, que en aquest cas serà un professor universitari, en Narcís Garolera. Els seus col·laboradors en aquestes Obres Completes són nois que han anat a la universitat, que han tingut mitjans per a treballar, i això pot beneficiar l'edició.

—Parlem del seu pare. La relació Sagarra-Pla o la relació Sagarra-Riba sempre han anat vestides públicament de suspicàcies...

—A veure si ens entenem. Sobre la relació del meu pare amb el senyor Pla ja vaig fer un article a EL TEMPS on em sembla que tot quedava clar. El senyor Pla és un senyor que el meu pare coneix abans de la guerra del 1936. Es veuen a la tertúlia de l'Ateneu, hi ha una amistat, i el meu pare, quan pot, l'ajuda a publicar articles. Ara, en els anys que vaig viure a Barcelona, des del 1941 al 1961, a ca-

“A mi, aquest país entès com a enfrontament constant i com a reivindicació m'emprenya molt profundament.”

sa no es parlava del senyor Pla. Si es veien, era a la redacció de *Destino* o als premis de Santa Llúcia. No hi ha una relació continuada. Són dos escriptors que es tenen un respecte.

—Però hi ha un moment de crisi forta, quan *Destino* publica un editorial dient que Pla és el millor escriptor i el seu pare contesta.

—El meu pare, qui no podia suportar era l'editor de *Destino*, en Josep Vergés. El meu pare no aguantava anar-hi i haver de demanar si li anticipaven un parell d'articles, i que li donessin els quartos d'aquella manera... Si en Sagarra va deixar *Destino* va ser perquè la mare i jo l'en vam convèncer. I l'en vam convèncer, no pas perquè a nosaltres tant se'ns en fumés, sinó perquè vèiem que aquell tracte no li queia gens bé. Llavors, un dia, li vam preguntar si tenia una necessitat imperiosa d'escriure en aquella revista. I com que aquesta necessitat no existia, li vam dir que els engegés a fer punyetes.

—I en el cas d'en Riba?

—El meu pare tenia una admiració tremenda per en Riba. Quan mor li escriví un article a *La Vanguardia* magnífic. En Riba i el meu pare havien estat amics abans; però els dos matrimonis no tenien res a veure, no formaven part del mateix món. La meva mare sempre explicava una anècdota de la Clementina, que és prou clara. Quan érem a París, els meus pares els van convidar a sopar. La meva mare es va excusar de no tenir coberts de postres. La Clementina va respondre secament que a casa seva no n'havien tingut mai. Eren dues maneres de fer.

Els amics del meu pare eren una altra gent: els germans Llimona, els Duran i Reynals, en

A bord de la barca 'Tala-bre', d'Alexandre Plana, el 1925 a Port de la Selva. En primer terme, i ajagut, Lluís Llimona; dret, Sagarra voltat de mariners.

Ramon de Capmany, el notari Noguera, els Puig Quintana, els Serrahima i el doctor Borralleras. Es trobaven en un bar, el Guinea, o venien a casa a les quatre de la tarda i es quedaven fins a les quatre de la matinada. Allà es parlava de política, es discutia i s'improvissava un sopar, però no era una tertúlia formal, era una xerrada entre amics.

—El ribisme antisagarrià va fer forat?

—Totes aquestes coses han estat fomentades pels deixebles. En Riba és un catedràtic, un home d'universitat que forma generacions. Els seus deixebles van a la seva tertúlia literària on parlen de llibres, de política, i on s'havien de dir pestes d'en Sagarra. Era una obsessió d'en Riba, que el tertulians sabien molt bé com punxar.

Però totes aquestes baralles no són sinó anècdotes. No tenen res a veure amb aquelles baralles terribles entre en Sartre i en Mauriac que omplien pàgines senceres dels diaris francesos. En Pla, en Riba i Sagarra són tres personatges importants en la vida d'aquest país i tota la resta no té cap més relleu que el de l'anècdota.

—Per què s'hi ha donat tanta importància, doncs?

—Aquest món nostre és petit i mesquí. El meu pare no era d'aquest món. El meu pare mai no va tenir deixebles, mai no es va preocupar de tenir sagarrians. El meu pare era un home de cafès; li agradava d'anar als restaurants, de parlar amb les senyores i d'entrar en una botiga a comprar mitja dotzena de camises de seda.

—Com el va influir Mercè Devesa?

—El meu pare es va enamorar de la meva mare; d'això n'estic convençut. Jo he conegut escriptors d'aquest país que escriuen i després a casa tenen una senyora que és la mare dels seus fills. Tenen dos mons separats. A casa,

La tertúlia de l'Ateneu, a la qual assistien algunes figures rellevants, als anys 30. Josep Maria de Sagarra és el tercer per la dreta.

això no és així. Tots dos tenen una gran penetració en tot. La meua mare li fa de confident literari. Ell li ensenya les coses que escriu. Hi ha aquella frase que explicava el meu pare, i que dóna una idea de com era la mare. Quan el meu pare va comentar a Ortega y Gasset que la seva dona era una gran admiradora seva, la resposta de l'altre va ser: "Que és estrangera?"

D'aquesta relació literària, sé que en surt *La fortuna de Sílvia*. És una obra pràcticament escrita per la meua mare. Ella va marcar les situacions i els personatges. Després, suposo que el meu pare hi va donar forma. El que és curiós és que *La fortuna de Sílvia*, va tenir molt bona acollida entre tots aquells qui es carregaven el teatre que feia el meu pare.

—*I vostè, del teatre del seu pare, què en pensa?*

—Crec que el que jo opini sobre el teatre del meu pare no té cap mena d'interès.

—*Home, tampoc no és això.*

—A mi, m'agrada un altre tipus de teatre. A mi, per la meua edat i pel meu món, que és molt francès, em podia interessar més *l'Antígona* d'Anouilh que *Les vinyes del Priorat*.

—*Però...*

—Hi ha algunes obres, que sabent el que són, trobo que tenen molta gràcia. Jo encara vaig tenir la sort d'enganxar algunes actrius importants, com la senyora Baró o la senyora Vila. El meu pare dipositava tota la confiança en aquests primeríssims actors. El que escrivia el meu pare, juntament amb aquella veu, aquella manera de dir i aquell públic, funcionava a meravella.

El teatre del meu pare va funcionar als anys 30, 40 i 50 i pot funcionar d'aquí a vint anys.

“La fortuna de Sílvia’ és una obra pràcticament escrita per la meua mare.”

‘Les vinyes del Priorat’, estrenada al Romea de Barcelona el 9 de novembre del 1950. Sagarra dirigeix unes paraules al públic.

És un teatre que arriba al públic. Potser és pel llenguatge, potser per les situacions, potser perquè té molt de color o vés a saber per què. El que passa és que s'ha de fer ben fet.

—*I és difícil de fer-lo ben fet?*

—Avui és molt difícil de veure'l ben representat, perquè durant una colla d'anys no s'ha fet. S'ha de partir de la base que, arran de la seva mort, l'any 1961, hi va haver una colla de gent disposada a fer que el seu teatre no es tornés a representar mai més. Així, tal com sona, sense exagerar. S'ha de saber que a l'Institut del Teatre en Sagarra no existia. No se'n parlava, no s'ensenyava. Hi havia una colla de gent que deia que havia arribat el seu torn i que Sagarra s'havia acabat. I el van enterrar, i ben enterrat. La meua mare i jo sabíem que això no duraria. Ella hi patia, però jo li deia que estigués tranquil·la, que això tornaria.

—*I va tornar després de vint anys de silenci. L'estrena d'El Cafè de la Marina l'any 1981 va ser un èxitàs.*

—De totes les obres que han fet al Centre Dramàtic, des que es va inaugurar, *El Cafè de la Marina* és fins avui l'obra més rendible i la de més èxit. Però el mateix dia de l'estrena, poques hores abans de fer-la, ningú no en dava ni un duro. Els diaris es demanaven: funcionarà o no funcionarà? Recordo en Xavier Fàbregas que abans d'entrar a la sala gairebé em donà el condol. Tot eren justificacions per a un previst fracàs que va ser un gran èxit. Allò que es pensaven que era totalment mort funcionava i continua funcionant. Deu em deslliuri de dir que el meu pare és un clàssic. Però el que sí que puc dir és que *L'Hostal de la Glòria*, *El Cafè de la Marina* funcionen encara ara. Insisteixo, si es fa ben fet.

—*Però vint anys sense fer-ne vol dir trencar el fil, trencar-ho tot.*

—Després de la guerra civil desapareixen moltes coses. Si, a més, hi afegim vint anys de silenci quasi total, tret del teatre d'aficionats, certes coses s'acaben. Ara, cada vegada que es fa una obra d'en Sagarra, hi ha d'haver sempre un assessor que treballi com s'ha de dir el vers. Imagina't! És com si ara, a la Comédie Française, hi fessin Racine i hagués de sortir algú a explicar com es recita. Això fa morir de riure. El que és normal, i tornem al concepte que abans dèiem, és que la tradició passi d'una generació a una altra sense trencaments. És evident que la gent no recita com ho feia la Sarah Bernhard perquè segurament quedaria antiquada, però sí que hi ha un fil, una tradició, que aquí s'ha perdut.

Ara, de totes maneres, tinc moltes sorpreses. Hi ha un actor, en Lluís Soler, que un bon dia va aparèixer dient que volia fer un recital del meu pare. És un noi de Manlleu que

ha vist de petit en Sagarra als teatres d'aficionats, l'ha llegit i l'interessa. Sovint et trobes gent com en Lluís Soler, que en molts casos no són de Barcelona, però en aquesta ciutat el teatre de Sagarra estava destinat a desaparèixer.

—No és pas l'únic cas.

—En aquest país de tant en tant es fa Sagarra, de tant en tant es fa Guimerà, es fa poc Russinyol. Però, fixa't quina cosa més bèstia: han donat el nom del Premi Nacional de Teatre a Ignasi Iglésias i no fan mai cap obra seva. Del pobre senyor Iglésias no en fan res, ni una.

—I de la poesia?

—L'única cosa que et puc dir és que el meu pare es considerava poeta. El meu pare m'havia dit, més d'una vegada, que d'ell quedarien mitja dotzena de versos. Jo, el coneixement que tinc de Catalunya, moltes vegades m'ha vingut de la poesia del meu pare. La seva, és una poesia de paisatge, és una poesia que cala. A mi, hi ha poemes que m'agraden més que uns altres, n'hi ha que me'ls sé de memòria i altres que no, però em penso que la poesia és l'arrel de tota la seva obra. I això, sobretot ho penso quan veig com arriba a calar al fons de determinades persones.

—Vostè no ha "passat" mai del seu pare?

—No, és clar que no. No n'he de passar, del meu pare. El meu pare és com el de tothom; s'ha de respectar. El que passa és que, quan vivia la meua mare, em va tocar de defensar-lo. A la meua mare, li arribava molt més que no pas a mi, infinitament més, tot el que deia la gent i tot aquest gran buit. Quan ella es va morir, em vaig quedar molt descansat: ja no havia de fer de defensor del meu pare. Es defensa sol, i molt bé, per cert.

Moltes vegades, quan escric, parlo del meu pare, de la meua mare, de la França que vaig conèixer amb ells, però això no té res a veure amb la defensa que en vaig haver de fer per-

“Quan la meua mare es va morir, em vaig quedar molt descansat: ja no havia de fer de defensor del meu pare. Es defensa sol, i molt bé, per cert.”

què la meua mare necessitava que la fes. Escric d'això perquè em surt de l'ànima. Així de senzill. El meu pare amb mi es va portar molt bé. No tinc cap motiu de deixar-me.

—Vostè i la seva mare s'haurien estimat més de no tornar a Barcelona. Per què torna el seu pare?

—El meu pare, de la mateixa manera que podia viure a París sense parlar de Catalunya i anar al Café de Flore i fer nous amics en lloc de tancar-se en reunions nostàlgiques, havia de tornar. Havia de tornar per anar a la Rambla, per anar a fer l'aperitiu al Guinea o perquè li diguessin: “Què hi ha, senyor Sagarra?” a la cantonada. Recordo un comentari que va fer el meu pare quan en Carner es va haver de quedar a l'exili. El seu pensament va ser d'imaginar-se ell en una situació similar, si hagués seguit la carrera diplomàtica i s'hagués pronunciat en favor de la República (que s'hi hauria pronunciat). El seu rebuig d'aquell pensament era total. Deia: “Imagina't, no haguéssim pogut tornar mai més”.

—Però tornar és molt més dur que ell no es pensa.

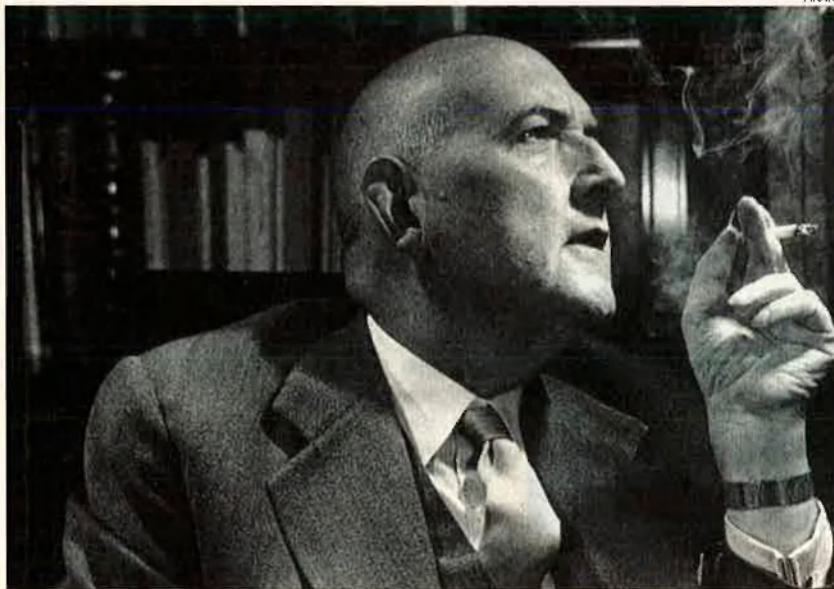
—És un home que torna després d'una guerra civil, que ha enterrat el pare a l'exili i que, mentrestant, li ha nascut un fill. Fa un gran efecte tornar. Pensa que, quan ve cap aquí, no el deixen entrar. Quan som a la frontera de Portbou, jo i la meua mare passem. Ell s'ha de quedar, no li posen el visat. El meu pare, per a aquella gent que hi havia a la frontera, era un catalanista i un roig.

—Això era a l'estiu del 41, oi?

—Sí. La mare quan arriba a Barcelona se'n va a veure l'oncle Ferran i li explica el cas. Li diu que s'ha d'anar a Madrid. La seva respos-

Josep Maria de Sagarra collint flors en un prat dels voltants d'Espot. La instantània és de l'estiu del 1960.

ta és que fa molta calor. L'oncle Ferran odiava el meu pare; tenia allò que els psicoanalistes anomenen "el complex de Caïm". Llavors la mare em deixa a mi a casa d'una amiga i se'n va a Madrid. Allà troba el Carlets Sentís, que quan feia d'espia d'en Franco a París —les coses clares—, de tant en tant venia a casa dels meus pares i deia: "Mercè em pots fer una truita?". En Sentís acompanya la meua mare al Ministeri de l'Interior on immediatament li gestionen un visat perquè el meu pare pugui entrar al país. Abans que arribi el paper ve un nebot del meu pare, capità de l'exèrcit de Franco, que acompanya la meua mare a la frontera. La seva solució és de treure's la pistola i dir: "Este señor pasa porque es tío mío". I va passar.

Quan arriba a casa es tanca i tradueix Shakespeare al català. Són unes traduccions admirables.

—*Josep M. de Sagarra es va arribar a cansar de la Barcelona de la dictadura?*

—El meu pare es mor l'any 1961. En Sagarra dels anys 40 és un Sagarra resistent, compromès amb Catalunya i amb la lluita. Als anys 60 han passat molts anys i es desentén d'aquesta lluita. Creu que no té cap sortida; la meua mare ho havia vist molt abans. El meu pare no és, com s'ha arribat a dir, un franquista; està cansat d'aquesta situació. El que vol és anar-se'n d'Epanya. Llavors és quan es mor.

—*Està tip d'estar aquí?*

—Sí, i més coses. Per una banda, estava content perquè era el senyor Sagarra i, per una altra, estava tip d'una situació en què no es podia respirar; no es podia fer res a la Barcelona dels anys 50. Ell tenia emparaulat de cobrir per a *La Vanguardia* i el *Ya* el Concili Vaticà II, a Roma. Li feia molta gràcia fer de cronista d'aquest esdeveniment. Em deia:

"El meu pare no volia ser un màrtir; no tenia vocació de màrtir ni viu ni mort."

"Joan, allà respiraràs". Viure a Roma per ell era important; no oblidem que havia traduït la *Divina Comèdia*. Volia anar-hi. Si no hi hagués pogut anar pels diaris, gestionava un ajut de la Fundació March. Però no dubtis que en tenia tantes ganes que hauria estat capaç de fer una gestió, a través del Ministeri d'Asuntos Exteriores, després d'obtenir la Gran Creu, per poder marxar.

—*La Gran Creu que li van concedir a l'estiu dels 60 li va donar molts maldecaps?*

—Érem a Espot, de vacances, i quan va rebre el telegrama que li havien concedit la Gran Crus d'Alfonso el Sabio es va quedar molt parat i al mateix temps satisfet. Es pensava que, aquestes coses, les consultaven abans. No va ser així. Al meu pare, no li va passar pel cap de dir que no mai. Ell el que no sabia es com li havia caigut la Creu. A través d'uns amics es va assabentar que Jesús Rubio, ministre de Cultura, havia llegit les Memòries i l'havien encantat.

Insisteixo, als 66 anys, el meu pare no està disposat a fer cap sacrifici pel país; vol anar-se'n. Aquesta Creu, a més, li garantia que, si marxava, podria tornar. Ell, com he explicat abans, no suportava la idea de l'exili indefinit. A mi, hi ha una cosa que sempre m'ha empipat profundament. Que, al meu pare, que s'ha passat tota la vida escrivint en català, fent que el català funcionés, fent que els teatres en català fossin plens, encara li demanin que havia de fer sacrificis.

Ho diré d'una altra manera: si el meu pare hagués estat un poeta tronat que no tenia més remei que fer poesia patriòtica compromesa, encara. Aquest no era el cas del meu pare. El meu pare era popular abans del 36 i, si hagués volgut, hauria pogut donar suport a Franco i hauria tingut una vida molt fàcil. El meu pare, això, no ho va fer. Va tornar i es va tancar a casa a escriure en català. Ell estava convençut que, en Franco l'engegarien acabada la Segona Guerra Mundial; després es va adonar que aquell senyor s'eternitzava.

—*Una altra cosa amb què vostè es va empipar molt van ser les pressions perquè fes un enterrament contra el règim.*

—Quan es va morir el pare van arribar dues persones a casa. En Capella, que era el seu marmessor, acompanyat d'en Sempronio. Em va sobtar molt que vingués en Sempronio perquè se suposava que havíem de parlar del testament, de coses íntimes. I de seguida ho vaig entendre. Em venien a demanar que fes un enterrament polític. Em deien que, si ho fèiem així, es representarien moltes obres del meu pare a Mèxic. Jo els vaig dir que no. Volien utilitzar un mort, quan en vida el meu pare no era així. El meu pare no volia ser un màrtir; no tenia vocació de màrtir ni viu ni mort.

Assumpció Maresma